

МУЗЫКАЛЬНАЯ КЕРАМІКА. СВІСТУЛЬКІ І АКАРЫНЫ

Савельёў Іван Сяргеевіч, выкладчык кафедры мастацкай і педагагічнай адукацыі ўстанова адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”.

Керамічныя музычныя інструменты з’яўляюцца важным самабытным элементам духоўнай і матэрыяльнай культуры беларускага народа.

Спасціжэнне таямніц стварэння традыцыйнага керамічнага музычнага духавога інструмента, атрыманне ведаў, неабходных для яго настройкі і ігры на ім, павінна садзейнічаць павышэнню кваліфікацыі педагога, узбагачэнню і развіццю яго духоўнай культуры, адкрыць перад настаўнікамі новыя магчымасці ў выкладанні матэрыялу праз выкарыстанне пераваг комплекснага ўздзеяння на інтэлектуальнае і эмацыянальнае развіццё вучня, прымяненне інтэгрыраванага навучання пры выкладанні прадметаў эстэтычнага цыклу.

Нельга забываць, што асваенне тэхналогіі вырабу свістулькі ці акарыны патрабуе пэўнай сфарміраванасці прасторавага мыслення, элементарных навыкаў працы з матэрыялам. Таму тэхналогія стварэння гэтых музыкальных інструментаў можа выкладацца сярод студэнтаў вузаў і сярэднеспецыяльных вучэбных устаноў, што абучаюцца па спецыяльнасці “кераміка”. У групах сярэдняга і малодшага школьнага ўзросту лепш абмежавацца асваеннем тэхналогіі вырабу свістулук.

Гісторыя ўзнікнення керамічных акарын і свістулук.

Акарына (ад італьянскага *osarina* – гусяня), духавы музычны інструмент тыпу флейтавых. Па розным ацэнкам, інструменты, падобныя акарыне, з’явіліся ад 6000-12000 год таму. Ідэя стварэння класічнай канструкцыі акарыны з выкарыстаннем сучаснай сістэмы пабудовы музычнага гукараду належыць італьянскаму майстру Дж. Данаці (канец 19 ст.). На Беларусі першыя акарыны з’явіліся ў пачатку 20 стагоддзя ў заходніх раёнах. Акарына мае гліняны корпус авальнай формы, гукастваральнае прыстасаванне (свісток), 4-13 адтулін. Строй акарыны дыятанічны, але сустракаюцца акарыны з храматычным строем. Сферычная форма пуштацелага корпуса-рэзанатара абумоўлівае мяккасць, цеплыню і глыбіню гучання інструмента, але ў верхніх рэгістрах яна набывае некаторую вастрыню і рэзкасць. У спалучэнні з другімі сольнымі інструментамі акарына надае гучанню цеплыню і акрыленасць, летуценнасць. У наш час выкарыстоўваецца мастацкімі калектывамі ва ўсіх рэгіёнах Беларусі; вырабляецца народнымі майстрамі. Музычны гукарад акарыны, скульптурныя формы і памеры, фактурнае і тэкстурнае, колеравае вырашэнне абмяжоўваюцца выключна канцэпцыяй творчага замыслу, валоданнем ведамі ў галіне тэхналогіі, навыкамі працы з матэрыяламі.

Асобна трэба вылучыць цацкі-свістулькі. У большасці выпадкаў яны не выконваюць ролю музычных інструментаў, але гэта не датычыцца тых выпадкаў, калі свістулька трапляе ў рукі сапраўднага музыкі. У рэтуальнай абраднасці свістулькам надавалася сімвалічнае і нават магічнае значэнне.

Асваенне тэхналогіі вырабу свістулек з'яўляецца важным этапам на шляху к стварэнню больш складаных канструкцый флейтавых.

Трэба адзначыць, што падставы для стварэння акарыны былі закладзены яшчэ ў вытоках беларускай культуры і паспяхова развіты майстрамі ўжо з пачатку 20 ст. Напрыклад, сярод глінянай цацкі, знойдзенай на раскопках курганоў і гарадзішчаў часоў жалезнага веку, былі і керамічныя фігурныя цацкі-світулькі. Яны выкарыстоўваліся нашымі продкамі як абярэгі. Канструкцыя світулькі прынцыпова паўтарае канструкцыю акарыны і з'яўляецца паменьшанай, крыху спрошчанай мадэллю.

Традыцыі вырабу акарын і свістулек пакінулі беларускія майстры Д. Гром, М. Звярко з Івянца, В. Пузыня, Ф. Целешэўскі, М. Скрамблеўскі, Д. Равенскі з Мінска, М. Траяноўскі з Бабінавіч, У. Судоўскі са Слоніма.

Што датычыцца сусветнай спадчыны, то ўжо ў каменным веку правобразы акарыны з'явіліся ў Азіі і Амерыцы, Еўропе і Афрыцы. Большасць з іх зроблена з гліны, хаця былі знойдзены і акарыны з косці, дрэва, рога, каменю, марскіх водарасцяў, металу і полых пладоў раслін. Самыя старажытныя світулькі мелі пераважна форму птушак і жывёл. Першыя еўрапейскія вандроўнікі па Паўдневай Амерыцы прывозілі да дому світулькі, выкарыстоўваемыя плямёнамі майя ў рытуальных цэрымоніях. У Еўропе інструмент удасканальваўся такім чынам, каб іграць заходнюю дыятанічную гаму. Найбольш папулярнай акарына стала ў Італіі, адкуль праз Польшу і Літву і трапіла на тэрыторыю сучаснай Беларусі.

Сярод майстроў, якія ўдасканальвалі канструкцыю акарыны, трэба падрабязней засяродзіць увагу на Джузэппе Данаці. Ён у другой палове дзевятнацатага стагоддзя сканструяваў інструмент, здольны сыграць дыятанічную актаву і болей. Яго сучаснікамі былі распрацаваны акарыны 11-ці розных памераў, дзеля сольнага і групавога выканання. Выдаваліся нават падручнікі для ігры на акарыне.

Такешы Акетагава напрыканцы першай трэці 20-га стагоддзя займаўся ўдасканальваннем традыцыі вырабу акарыны. Ён распрацаваў сістэму дапаўняльных адтулін, надаючых асаблівую прыгажосць гучанню. Праз сорок год этнамузыкавед Джон Тэйлар распрацаваў першую акарыну з 4-мя адтулінамі, на якой можна іграць дыятанічную гаму.

Скульптар Барры Дженнінгс на базе акарыны Тэйлара здолеў стварыць інструмент з 7-мю адтулінамі, які дае магчымасць сыграць актаву да шасці храматычных полутаноў.

Праз спасціжэнне майстэрства вырабу музычных інструментаў, азнаямленне з гісторыяй іх стварэння і традыцыйнай прасторай ужывання, вучань атрымлівае дадатковую матывацыю для знаёмства з полем іх суіснавання ў сістэме абрадавай, святочнай і будзённай, музычнай і вербальнай спадчыны. Раскрываюцца магчымасці для развіцця і ўдасканалення музычнай і духоўнай культуры настаўніка і вучня.

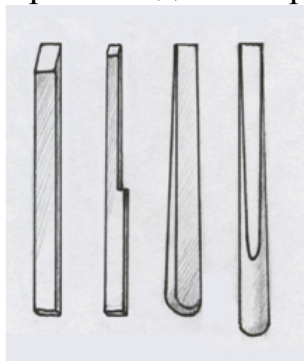
Інструменты для стварэння акарын і свістулек.

Колькасць інструментаў і іх форма абмяжоўваюцца выключна патрэбамі аўтара, выбранай тэхналогіяй. Найлепшым з'яўляецца варыянт, калі майстар мае магчымасць самастойна вырабляць інструмент згодна з яго ўласнымі ўяўленнямі аб зручнасці і практычнасці і эстэтыке знешняга выгляду. З

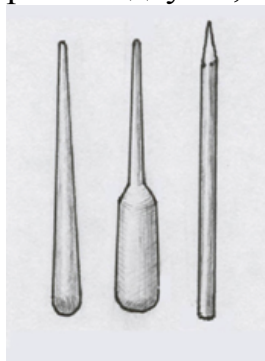
вялікага шэрагу трэба вылучыць інструмент, які сапраўды з'яўляецца незаменным. У дадзеным выпадку гэта праколкі двух тыпаў:

Праколкі для стварэння паветранага канала ў свістковым прыстасаванні, плоскія па ўсёй дліне, альбо з аднаго канца. (Рыс.1)

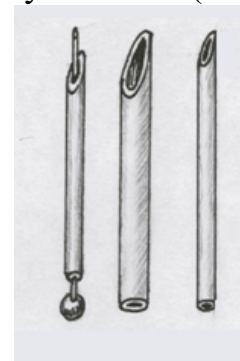
Праколкі для стварэння ігравых адтулін, круглыя ў сячэнні. (Рыс.2,3)

Рысунак 1.

Рысунак 2.

Рысунак 3.

для вырабу свістулк выкарыстоўваюць часцей за ўсё плоскія па ўсёй даўжыні металічныя праколкі.

Традыцыйная праколка ўяўляе сабой драўляны пруток, сточаны з аднаго боку да атрымання плоскай грані. Пракол робіцца праз мяккую гліну. Матэрыял – цвёрдая парода драўніны.

Праколкі для ігравых адтулін таксама могуць быць металічнымі і драўлянымі. Драўляная праколка – пруток, заостраны з аднаго боку, як шыла, называецца шупель, або шпуль (Рыс.2). Металічная – полая трубка, заостраная ў форме касога зрэзу (Рыс.3).

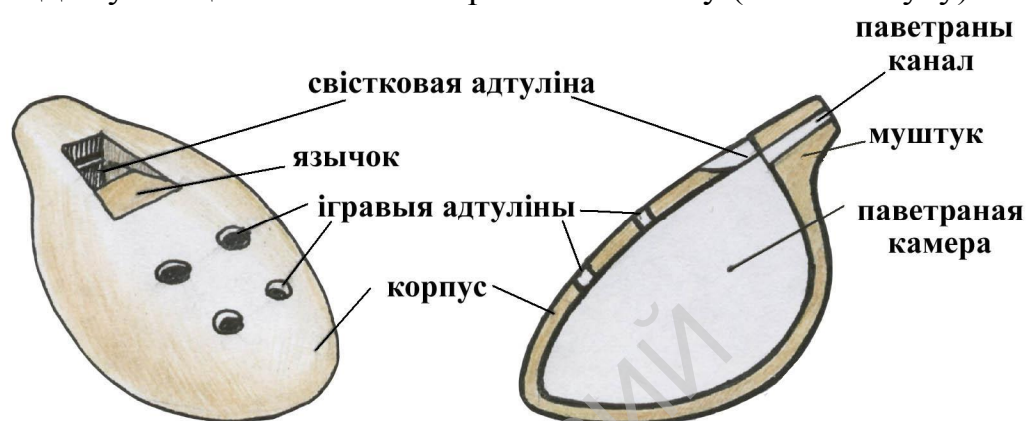
Рысунак Інструменты для вырабу акарын і свістулк.

Знаёмства з канструкцыяй акарыны

Канструкцыя свістулк і акарын вельмі падобна. Па сваёй сутнасці, свістулька з'яўляецца паменьшанай спрошчанай мадэллю акарыны.

Акарына – духавы музычны інструмент, які ўяўляе сабой сасудападобную флейту. Гэта сваеасаблівы полы керамічны сасуд круглай

формы, надзелены свістковым прыстасаваннем і ігравымі адтулінамі. Гукавы сігнал атрымліваецца за кошт выкарыстання фізічных уласцівасцей паветра: шляхам накіравання паветранага струменя праз муштук на свістковы язычок, які падзяляе паветраны струмень на некалькі патокаў, адзін з якіх накіроўваецца ў глыбіню камеры, а другі мае вонкавы напрамак. Ваганне гэтых патокаў, дзякуючы таму, што паветра валодае фізічнай шчыльнасцю дастаткова для хуткай перадачы хвалявых ваганняў, успрымаецца намі як гук. Пры аккрысці ігравых адтулін паслабляецца ціск у сярэдзіне камеры, павялічваецца хуткасць вагання паветраных патокаў (вышыня гуку).

Рысунак 1.Элементы акарыны.

Тэхналогія стварэння акарын і свістуллек

Для вырабу свістуллек і акарын звычайна выкарыстоўваецца ганчарная гліна. Керамічная маса лічыцца прыгоднай да работы, калі яна дастаткова пластычна, не ліпне да рук, легка фармуецца і захоўвае форму без дэфармацый. Калі вы плануеце стварыць акарыну вялікага памеру, памятайце, што ў такім выпадку ў гліняную масу дадаюцца збядняючыя дамешкі, пясок ці шамот. Гэта павінна зменшыць рызыку ўзнікнення трэшчын пры сушцы і абпале. Непасрэдна перад фармаваннем трэба прамяць гліну, каб зрабіць яе аднароднай па структуры, пазбавіцца ад паветраных пухіроў, здольных прывесці да разбурэння вырабаў падчас абпальвання.

Пустацелая загатоўка-тулава з'яўляецца асноўнай загатоўкай для ўсіх цацак-свістуллек. Для стварэння свістуллек традыцыйна выкарыстоўваюцца спосабы ручнога фармавання керамічных вырабаў: вымінанне з цэлага кавалка гліны, лепка з глінянага пласта. Дробныя дэталі, неабходныя для стварэння вобраза, дэкаратыўнага аздаблення, можна зрабіць шляхам адцягвання альбо вылепіць з асобных кавалачкаў гліны. Трэба памятаць, што у месцах спалучэння дэталі павінны быць падрапаны і прамазаны шлікерам (вадкай глінай). Пажадана, каб таўшчыня сценак вырабу была раўнамернай і знаходзілася ў межах 3-5 ці міліметраў. Пры стварэнні корпуса акарыны акрамя апісанага вышэй шырока выкарыстоўваюцца гіпсавыя формы. Гэта дазваляе спрасціць і паскорыць працэс вырабу. Выкарыстанне гіпсавых форм дазваляе з высокай дакладнасцю кантраляваць не толькі форму інструмента, але і аб'ём камеры, вышыню гуку. Ведаючы, як вылічыць каэфіцыент садкі, можна атрымаць неабходную танальнасць. Чым большы аб'ём камеры, тым ніжэй агульная танальнасць. Вышыня гуку

залежыць ад памераў унутранай паветранай камеры: дробныя свісцёлкі маюць высокі рэзкі гук, а вялікія акарыны – нізкі, лагодны.

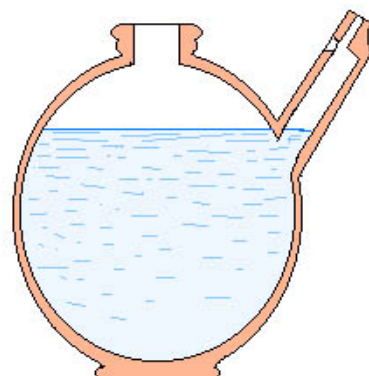
Самы адказны этап – стварэнне свісковага прыстасавання. Пры пракальванні свістулк і акарын трэба ўлічваць, што сценкі паветранага канала павінны быць прамымі і роўнымі, каб яны накіроўвалі паветра дакладна на востры край свісковага язычка. Узнікненне гуку абумоўлена ваганнем паветранага патока.

Ігравыя адтуліны на корпусе акарыны майстры звычайна робяць у зручным месцы, куды натуральна кладуцца пальцы рук. Паміж свісковым прыстасаваннем і ігравымі адтулінамі рэкамендуецца пакідаць адлегласць не менш чым некалькі сантыметраў. Чым больш адтуліна – тым вышэй гук, атрыманы пры яе адкрыванні.

Асаблівай ўвагі патрабуе працэс сушкі керамічных музычных інструментаў. Ён павінен праходзіць павольна, ў цеплым і сухім месцы, без скрызнякоў. Пры хуткай сушцы магчыма з’яўленне трэшчын па прычыне нераўнамернай садкі. Пасля сушкі памеры керамічных вырабаў памяншаюцца і павышаецца агульная танальнасць інструмента.

Прынцып стварэння свісковага прыстасавання “салаўя” такі ж як і ў традыцыйнай свістулькі. Цацка-салавей уяўляе сабой сасуд з завужаным горлам, ля донца якога прымацавана выцягнутая загнутая ўгору трубка са свістком прыстасаваннем. Сасуд запаўняецца вадой. Узровень вады вызначае вышыню гуку. Калі ўзровень вады блізкі да грані раз’ядноўваючы сасуд і свістульку, паветра з камеры свістулькі прабіваецца праз ваду і мы чуем падобныя да пераліваў салаўя ваганні гуку.

Свісковую адтуліну лепш размясціць на верхняй частцы трубка, а не на ніжняй. Чым даўжэйшай будзе трубка, і чым далей яна будзе мацавацца ад гора сасуда, тым больш зручным у карыстанні будзе салавей. Для атрымання высокага гуку трубка не павінна быць шырокай.

Рысунак Свістулька-“Салавей”.

Рысунак Свістулькі-“Салавейкі” выкананыя вучнямі СШ№185 г.Мінска, пад кіраўніцтвам Ганны Мазоўкі.

Існуе многа розных варыянтаў лепкі свістулেক. Мы прапануем вам пазнаёміцца з некалькімі простымі тэхнікамі выканання цацак-свістулেক на прыкладзе “Птушкі” і “Коціка”.

Цацка-свістулька “Птушка”

РЕПОЗИТОРИЙ

РЕЦЕПТОЗВІТОРИЙ

РЕПОЗИТОРИЙ

РЕПОЗИТОРИЙ

Рысунак Паэтапнае выкананне цацкі-свістулькі “Птушка”

Цацка-свістулька “Коцік”

РЕПОЗИТОРИЙ

РЕГИСТРАТОРИЙ

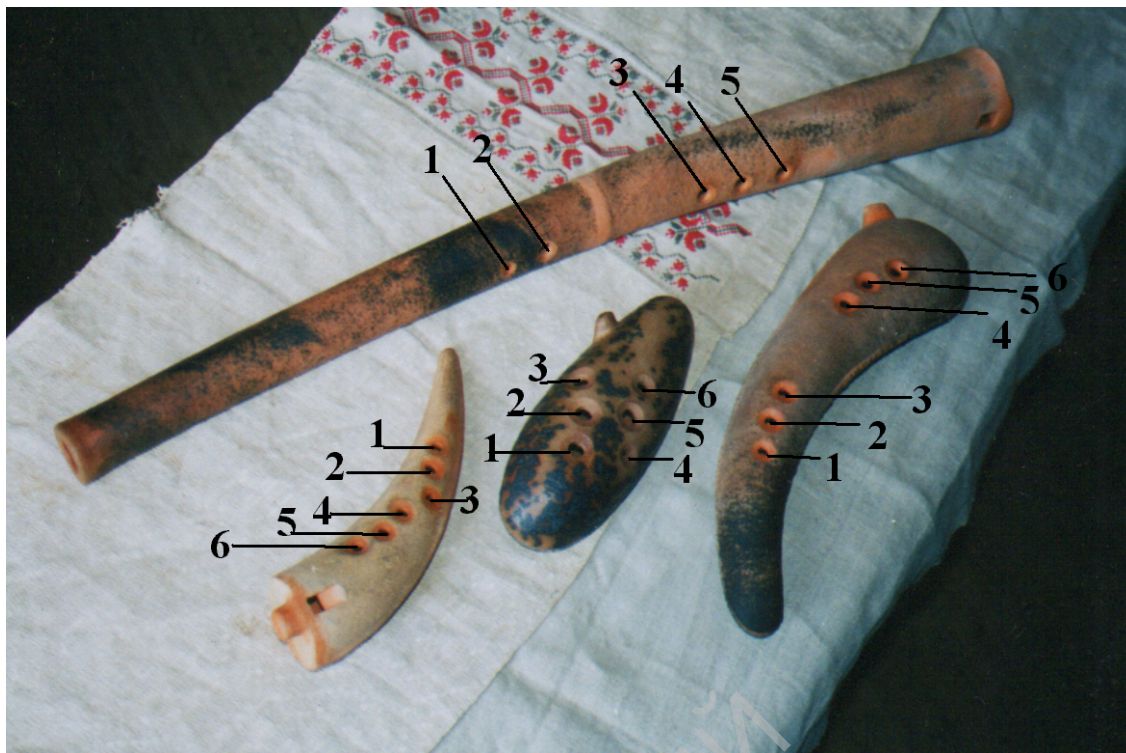
Рысунак Паэтапнае выкананне цацкі-свістулькі “Коцік”.

Настройка акарын.

Настройку акарын можна праводзіць на слых (калі ён абсалютны), з дапамогай камертонаў, цюнераў і настроеных музычных інструментаў.

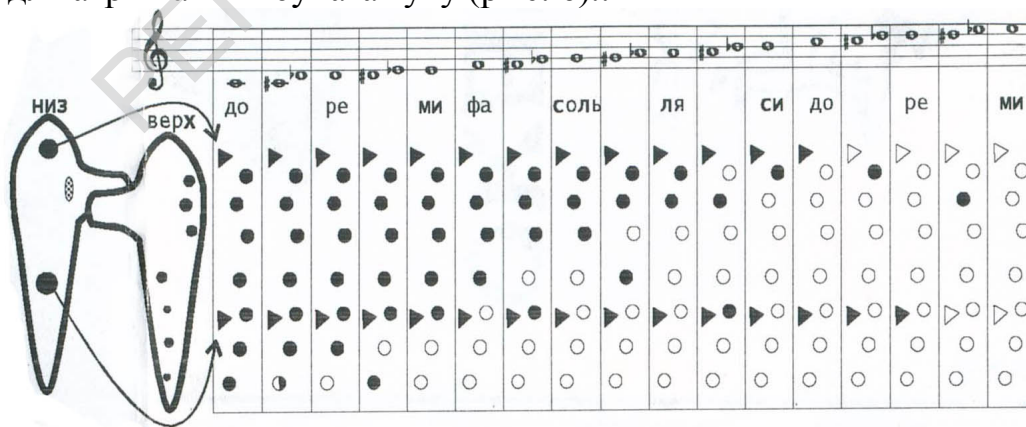
Настройка акарын заключаецца ў падладжванні адпаведнасці ігравых адтулін гукам зададзенага гукараду. Сістэма, па якой будзе закладвацца гэта адпаведнасць, у далейшым можа вызначыць тэхніку ігры на інструменце. Чым больш памер адтуліны, тым вышэй будзе гук пры яе адкрыцці. Часам сустракаюцца акарыны з падвойнымі ігравымі адтулінамі. Іх змяшчаюць такім чынам, што закрыць можна абедзве адтуліны аднім пальцам адначасова. Звычайна гэта паўтонавыя адтуліны.

Спачатку праводзіцца настройка агульнай танальнасці камеры. Каб не рабіць гэта за кошт памераў адтуліны свісткавага прыстасавання, на корпусе акарыны робяць спецыяльную дадатковую адтуліну, звычайна ў самым аддаленым ад свісткавага прыстасавання месцы, там, дзе яна не будзе закрывацца рукамі. Падстройку да пэўнага гуку можна здзейсніць за кошт павелічэння адтуліны, альбо памяншэння. Трэба ўлічваць, што для атрымання гукараду ігравыя адтуліны адкрываюцца толькі ў папярэдне вызначанай паслядоўнасці. Найбольш распаўсюджаным з’яўляецца напрамак руху пальцаў зправа налева і знізу ўверх.

Рысунак 5. Нумерацыя ігравых адтулін. Акарыны Г. Мазоўкі.

На малюнку 5 адлюстравана найбольш распаўсюджаная паслядоўнасць адкрывання ігравых адтулін пры выкананні гамы. Прычым, пры адкрыцці наступных ігравых адтулін падчас выканання гамы папярэднія пакідаюцца не закрытымі. Калі майстар настрайвае акарыну, карыстаючыся іншым прынцыпам арганізацыі паслядоўнасці адкрывання адтулін для атрымання гукараду, то акарына дапаўняецца схемай пальцовак. Схема графічна адлюстроўвае, якія адтуліны неабходна пакінуць адкрытымі, а якія закрытымі для атрымання пэўнага гуку (рыс. 6)..

Рысунак 6. Схема пальцовак. Адкрытыя адтуліны паказаны як белыя, закрытыя – чорнымі.

Падчас вырабу акарын трэба ўлічваць, што наступныя акалічнасці ўплываюць на якасныя характарыстыкі гука:

- агульная вышыня гуку акарыны задаецца аб'ёмам паветранай камеры, таму мэтазгодным будзе для стварэння камеры з дакладна вызначаным аб'ёмам карыстацца гіпсавымі формамі;

- вышыня гуку, атрыманая пры адкрыцці ігравой адтуліны, знаходзіцца ў прама прапарцыянальнай залежнасці з памерамі ігравой адтуліны.

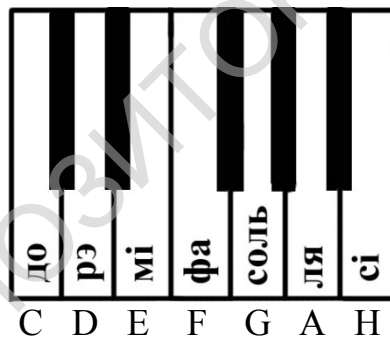
Настройка акарыны патрабуе ад майстра валодання некаторымі ведамі ў галіне музыкі.

Музыкальная сістэма, пакладзеная ў аснову сучаснай музычнай практыкі, уяўляе сабой рад гукаў, знаходзячыхся паміж сабой ў вызначаных высотных узаемаадносінах. Размяшчэнне гукаў сістэмы па вышыні называецца гукарадам, а кожны гук – яго ступенню. Поўны гукарад музыкальнай сістэмы ўключае ў сябе 88 розных гукаў (ад 16 да 4176 ваганняў у секунду). Гэта тая гукі, вышыню якіх здольна адрозніваць вуха чалавека.

Асноўным ступеням гукараду музыкальнай сістэмы дадзены сем самастойных назваў:

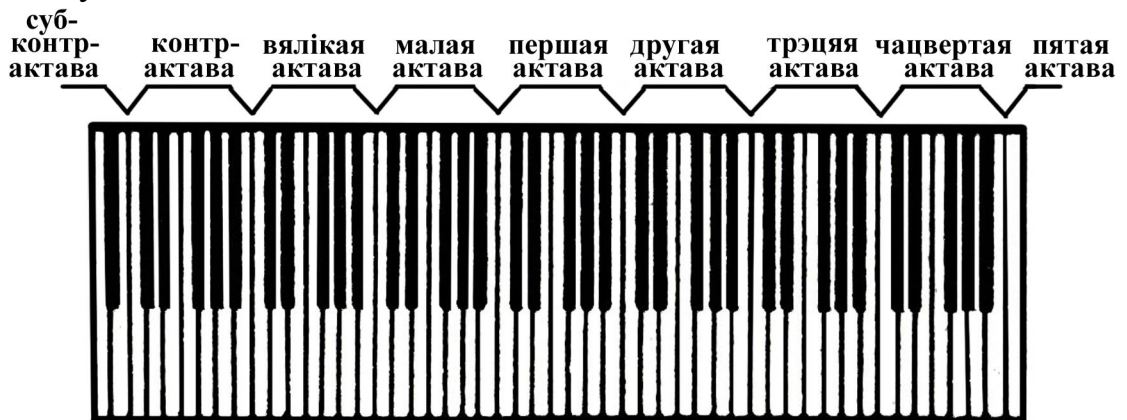
До,	ре,	мі,	фа,	соль,	ля,	сі
Do,	re,	mi,	fa,	sol,	la,	si
C,	D,	E,	F,	G,	A,	H

Асноўныя ступені адпавядаюць гукам, здабываемым на фортэпіяна пры націсканні на белыя клавiшы. Сем назваў асноўных ступеняў перыядычна паўтараюцца ў гукарадзе і такім чынам ахопліваюць сабой гукі ўсіх асноўных ступеней.

Кожны восьмы гук (з ліку здабываемых на белых клавiшах), утвараецца ад падвоенай колькасці ваганняў ў параўнанні з першым гукам. Такім чынам першы і восьмы гукі цалкам зліваюцца.

Адлегласць паміж гукамі аднолькава ступеней называецца актавай. Актавай называецца таксама частка гукараду, у склад якой уваходзяць сем асноўных ступеняў. Такім чынам, увесь гукарад дзеліцца на актывы. Пачатак актавы – ступень до.

Рысунк 7. Схema гукараду музыкальнай сістэмы ў выглядзе клавiятуры.

Кожная актава дзеліцца на 12 роўных частак – паўтаноў. Дзякуючы гэтаму паўтон з’яўляецца самай вузкай адлегласцю паміж гукамі музыкальнай сістэмы. Адлегласць паміж паўтанамі называецца цэлым тонам. Гукі, што дзеляць асноўныя ступені на паўтаны адпяваюць чорныя клавішам фортэпіяна.

Павышэнне асноўных ступеняў на паўтона абазначаецца словам дыэз (#). Паніжэнне асноўных ступеняў на паўтона – бемоль (b).

Адзін з гукаў звычайна выдзяляецца болей. Ён з’яўляецца галоўнай апорай. Такі ўстойлівы гук называецца – тоніка (першы гук акарыны, які можна атрымаць закрыўшы ўсе ігравыя адтуліны).

Сістэма ўзаемаадносін паміж устойлівымі і неўстойлівымі гукамі называецца ладам. Размяшчэнне гукаў лада па вышыні (ад тонікі да тонікі) – гама. Вышыня, на якой знаходзіцца лад, называецца танальнасцю. Назва танальнасці паходзіць ад назвы гука прынятага за тоніку (першы гук). [9,ст.94]

Мажорная пабудова гукараду вызначаецца схемай:

Тон, тон, паўтон, тон, тон, тон, паўтон (2т., 0.5т., 3т., 0.5т.).

Мінорная пабудова гукараду вызначаецца схемай:

Тон, паўтон, тон, тон, паўтон, тон, тон. (1т., 0.5т., 2т., 0.5т., 2т.)

Парады для пачынаючых.

- Ігравыя адтуліны лепш праколваць на тых месцах, куды натуральна кладуцца пальцы рук.

- Заклейваць непатрэбныя ігравыя адтуліны можна воскам.

- Для того, каб часткова заклеіць адтуліны падчас настройкі, вельмі зручна карыстацца густой клеявой эпоксіднай масай.

- Нельга памногу іграць на неабпаленай акарыне, асабліва на непрасушанай (вільгаць кандэнсуецца на сценах паветранага канала і камеры, што можа прывесці да разбурэння акарыны, альбо скажэння формы свістковага язычка – страты громкасці і устойлівасці гучання, глыбіні тэмбра).

- Чым танчэй сцена акарыны і чым вышэй з’якаемасць глінянай масы, тым званчэйшым атрымаецца і гучанне акарыны.

- Васкавое пакрыццё прыводзіць да страты глыбіні гучання.

- Вакол ігравых адтулін можна рабіць невялікія паглыбленні пад пальцы.

- Вельмі зручным з’яўляецца спосаб пракола свістковай адтуліны полай металічнай трубкай. Абрэзкі гліны пры гэтым вымаюцца з камеры разам з трубкай.

- Для павелічэння даўгавечнасці праколку трэба добра праварыць у раслінным алеі. Асабліва хацелася б парэкамендаваць у якасці загатовак галінкі бэзу.

- Зрабіць круглую металічную праколку можна з тэлескапічнай антэны.

- Драўляную праколку можна выкарыстоўваць толькі пакуль гліна, з якой выраблены муштук і корпус, не згубіла сваёй пластычнасці.

- Металічную праколку лепш выкарыстоўваць калі з гліны выпарыцца лішак вільгаці, што дазволіць пазбегнуць дэфармацыі паветранага канала пры выманні праколки.

- Каб пазбегнуць дэфармацыі акарыны пры сушцы, трэба забяспечыць раўнамернасць высыхання, адсутнасць скрызнякаў. Для гэтага акарыну можна загарнуць у сухую анучу, дзіравы паліэтыленавы пакет... Час ад часу выраб трэба пераварочваць на другі бок.

Заклучэнне.

Сёння не кожны майстар згодзен падзяліцца сваімі сакрэтамі. Спосабам проб і памылак маладыя майстры павінны знаходзіць адказы на многія пытанні тэхналогіі і выпрацоўваць свае прыёмы і шляхі выйсця. Аднак з-за складанасці прадмета даследвання застаецца шмат нераскрытых пытанняў. Усё гэта захоўвае над старажытным мастацтвам стварэння музычных інструментаў сапраўдны арэол нейкай містычнай і нават магічнай таямнічасці.

РЕПОЗИТОРИЙ